

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՆՕՍԱԿԱՆ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԱԹՈՈՐ
ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

Եղիշե Վրդ. Տերտեղեան (Պատրիարք)

Նպատակ չունինք այս էջերուն մէջ անգամ մը եւս անդրադառնալու այս դարաւոր Աթոռի՝ «Հայ Երուսաղէմ»ի մօտաւոր երէկին, որ շնորհիւ ժամանակի նպաստաւոր բերումներուն եւ Դուրեան ու Գուշակեան պատրիարքներու հմայքին ու կողովին, գեղեցիկ ու արդիւնալից շրջան մը բոլորեց, բովանդակ ազգին ուշադրութեան եւ գուրգուրանքին առարկայ հանդիսանալով: Հայ Երուսաղէմը, նոր յօրինուածք, նոր եռանդ եւ նոր բախ պիտի ստանար, ստեղծելով կրթական բեղուն կեանք, իմացական մակարդակ եւ ուղղութիւն: Մտքի եւ Հոգիի այս գործին իրենց նպաստը կը բերէին անտարակոյս, նուիրական կայքը Տնօրինական Ս. Տեղեաց, բազմադարեան եւ ազգային սրբութեանց զգացումը, ինչպէս նաեւ ազգային եւ եկեղեցական կրթութեան նախանձախնդիր պատուական քարերարներ, նախ Պատրիկ Կիլիկեցեան, յետոյ Կարապետ Մելքոնեան, ապա Ս. Աթոռոյ մեծամուն քարեկամ Գալուստ Կիլիկեցեան եւ ուրիշներ: Իրենց մտքի սատարը պիտի բերէին երկու բազմահմուտ պատրիարքներէն յետոյ, Բաբգէն եպիսկոպոս, Տիրան եւ Նորայր Վարդապետներ, Յ. Օշական, Շահան Պերպլեան եւ ուրիշներ: Դուրեան Պատրիարքի շրջանը եղաւ սկզբնաւորութեան եւ վերակազմութեան շրջան մը, Ս. Յակոբեանց Հաստատութեան կրթական եւ տնտեսական ձեռնարկներուն համար: Թորգոմ Սրբազան զանոնք իր բոլոր երեսներուն վրայ իրագործելու պիտի տանէր: Այս զոյգ Պատրիարքները թէ՛ իբրեւ գաղափար եւ թէ՛ իբրեւ իրագործում, Հայ Երուսաղէմը պիտի հանէին վարչական, կրթական, տնտեսական եւ կրօնական գեղեցիկ արդիւններու: Մերունը, որ հասակ նետեց այդ օրերու ջերմութեան եւ երազներու ընդմէջէն, պիտի

հանդերձեր ինքզինքը նուիրուելու համար այս Հաստատութեան սպասին եւ անոր բազմերես կարիքներուն: Պիտի գրէր, պիտի ուսուցանէր, պիտի քահանայագործէր, իրագործել ջանալով այն խտալը որ Հայ եկեղեցականինն է:

Մեսրոպ եւ Կիւրեղ պատրիարքներու շրջանը եղաւ անձկութեան եւ տագնապի շրջան մը: Համաշխարհային Բ. Պատերազմը, եւ Պաղեստինեան աղէտը, ոչ միայն պիտի կասեցնէին նախաձեռնուած եւ խտել արդիւններու հասած աշխատութիւնները, այլ նաեւ քայքայման պիտի տանէին զանոնք: Երուսաղէմի զինուորեալ Միաբանութեան գլխաւոր գործը պիտի ըլլար եղածը պահել, անոր նկատմամբ սէր եւ գուրգուրանք տածել, որոնք նուազ առաքինութիւններ չեն: Տեղբայր կան, որոնք յառաջանալու համագոր եմ, կը բաւէ որ այդ սպասումները ապագայի յոյսերով եւ հաւատքով պաշտպանուին:

Այս ամէնուն արդիւնքը եղող Հայ եկեղեցւոյ ծառայութեան նուիրուող Սաղիմական երիտասարդ հոգեւորականութիւնը ի՞նչ չափով կրցաւ իրագործել գեղեցիկ երազը մեծամուն պատրիարքներուն, տակաւին մինչ երէկ կանխահաս էր այդ մասին դատում մը ընելը. այսօր, ատիկա փաստերու չի կարօտիր: Սաղիմական զինուորեալ Միաբանութիւնը իր գործունէութեան Մայր ակօսը պիտի սիրէր ընել անշուշտ նախ Ս. Տեղեաց մէջ ծառայելու եւ եկեղեցական ու ազգային այս ծառանգութիւնը պահելու եւ պահպանելու գործը, ապա՝ հասնելու մեր ժողովուրդի ծով պէտքերուն, այս կերպով իրագործել ջանալով այն խտալը՝ որ կէս դար առաջ մարմին առաւ, եւ ինքզինքը կերպադրեց եանձին Արմաշականներու խումբին:

Արմաշի մէջ պատրաստուած սերունդը սակայն ժողովուրդի մէջ գործելու միակ եւ վերջնական նպատակի մը կը սպասարկէր. Երուսաղէմ այլապէս քարոյ հանգամանքներ երեսն կը հանէր Եկեղեցւոյ գործաւորի աչքերուն: Պաղեստինէն դուրս մեր ժողովուրդը հազիւ գիտէ թէ Երուսաղէմի վարդապետը ամէն քանէ առաջ վանական զինուոր մըն է, որոշ պարտաւորութիւններով, որոնց կարեւոր մէկ մասը նպաստ է Սուրբ Տեղեաց իրաւանց պաշտպանութեան: Ս. Յակոբայ բեմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր ուխտին մէջ կարեւորագոյն տեղը կու տայ այս պարտքին, թէի Դուրեան եւ Գուշակեան պատրիարքներու մտածումին մէջ Եկեղեցւոյ սպասաւորը ատկէ աւելին, գործող մը պիտի ըլլար ժողովուրդին մէջ եւ անոր օգտին համար, եւ տակաւին իմացական բազմատեսակ հետաքրքրութեանց ընդունարան եւ արդիւնատրիշ մը: Այս երեք իրարու հետ հազիւ հաշտուող պաշտօններու եւ մտայնութեան ստեղծած տագնապը դուրս կը մնայ այս տողերու ընդգրկումէն, միւս կողմէն սակայն անոնք չէին կրնար զուտ մտքի մարդեր ըլլալ, ինչպէս չէին կրնար աւանդութեան կողմէն պահանջուած

աշխարհին համար հիմնովին փակ զինուորներ մնալ: Նպատակներու այս բարդութիւնը պիտի անդրադառնար այս սերունդի գործունէութեան վրայ: Անոնց բով, սակայն հակառակ այս բոլորին, զօրաւոր չափով մը արթուն են Ս. Արոտոյ իրաւունքներուն պաշտպանութեան դարաւոր ծայները, անոնց բով ի զօրու են իմացական կենդանի հետաքրքրութիւնները, ինչպէս նաեւ իրենց ժողովուրդի կարիքներուն նուիրուելու յօժարամտութիւնը, երբ հարկը պահանջած է:

Այս ընդհանուր յառաջաբանէն յետոյ անցնինք մեր յայտադրութիւններու փաստին, որոնք աւելի բան բացորոշ են բոլոր անոց համար, որոնք սպառազինած չեն իրենց գիտակցութիւնը կամաւոր կոյրութեան եւ նենգ չարամտութեան զենքերով:

Երուսաղէմի Առաքելական Արոտը իբրեւ երկրորդ կարեւոր Սրբավայր, Էջմիածնի Մայր Աթոռէն յետոյ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, պահած է դարերով ու կը պահէ այսօր մանաւանդ իր տարօրէն ամուր կշիռը Հայ ժողովուրդի սրտին ինչպէս մտքին վրայ, մնալով մեր արտասահմանի կրօնական նուիրապետութեանց եւ հանրային կազմակերպութեանց մէջ ամենէն սերտ եւ կենդանի կառուաններէն մէկը:

Հայ Եկեղեցւոյ ամենէն յարգուած, խորիմաստ մէկ կերպարանքը, սխալ չէ այսկերպ տեսնել Երուսաղէմի դարաւոր Աթոռին եւ անոր կատարած ու կատարելիք դերին մէջ: Գիտենք թէ ինչ եղած է ան անցեալին մէջ եւ ինչ է այսօր, մեր ազգային եւ կրօնական կարիքներուն դիմաց: Միւս կողմէն պարտինք գիտնալ թէ Երուսաղէմի Արոտը իբրեւ գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մը եւ ուխտավայր, չի կրնար չմնալ իր դիմագիծը անաղարտ պահող պայմաններու մէջ, ծառայել կարենալու համար այն դերին, որ իրեն յատուկ է միջազգային եւ միջկրօնական այս ոստանին մէջ, եւ որ հետեւաբար չէ այն՝ ինչ որ երբեմն, մեզմէ ոմանք, կը փորձուին վերագրել անոր: Հայ Երուսաղէմի բուն կոչումն է եղած, դարերէ ի վեր Սուրբ Երկրի մէջ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պատկանած սրբավայրերու պահպանութեան գործը: Այս նպատակին սեւեռեալ մնացած են ու կը մնան ամէն ջանք ու մտահոգութիւն, կրօնական նուիրում, նիւթական գոհողութիւններ, մտաւորական տքնութիւններ ու կրթական տաժանքներ: Հոգեւոր եւ ազգային զինուորութեան այս կարգին գերազանց պարտականութիւնն է եղած անկորուստ պահել Հայ Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդին իրաւունքները, միջազգային քրիստոնէութեան այս ոստանին մէջ, եւ անոր անունն ու պատիւը պահպանել այն բարձրութեան վրայ, ուր մեր պատուական նախնիք այնքան սքանչելի իմաստութեամբ կրցած են հանել զայն, երբեմն ի գին անհնարին գոհողութեանց եւ արեան:

Հանապազօրեայ այս մրցակցութեան մէջ,

ի գիշերի եւ ի տուրնջեան եղած պաշտամունքի եւ անբարք հսկողութեան տաժանքը արգելք չեն եղած որ ան ըլլայ նաեւ կրթական վառարան մը՝ բաժնելով այս կերպ ճակատագիրը մեր բոլոր վանքերուն, որոնք ամրոցներ եւ լուսաւորութեան կեդրոններ եղած են, նշուելով միշտ իրենց կենդանութեան շողքը մեր կեանքի դժբախտութիւններու վրայ:

Իսկ իբրեւ ուխտավայր քրիստոնէայ Հայ սերունդներու, որոնք դարերով իրենց խունկին, արցունքին եւ լուծային հետ բերած են նաեւ իրենց հոգիներուն վիշտն ու քաղցրութիւնը, կրկնապէս հարստացնելու եւ նուիրականացնելու համար այս հոգեւոր եւ ազգային ուխտը: Երուսաղէմի Արոտը կը գրաւէ տեղ մը, որուն կրօնական տարածքը հոգիներու վրայ վեր կը մնայ չափերէ եւ քաղդատութիւններէ: Թող թէ Հայ Երուսաղէմը իբր Առաքելական Աթոռ, վանք մը եւ ուխտավայր մը ըլլալէ աւելի բան մը եղած է միշտ Հայ հոգիներուն մէջ, հազնելով Հայեցի նկարագիր մը, որուն սեւեռուած մնացին ուխտաւոր հոգիները, զգալով անոր անմուռ կարօտը իրենց մանկացած, տառապած, խաչուած ու յաղթանակած Աստուծոյ խորհուրդին ընդմէջէն, որոնելով միշտ իրենց հոգիին խորէն անոր անբառած շունչին հուրն ու շաքարը այդ Սրբավայրերու յիշատակին կապւած, հոն գտնելով իրենց անցեալին ու երազին շօշափելի-նոյնութիւնն ու իրականութիւնը: Երուսաղէմի Հայ Սրբատեղիները, մեծաւ մասամբ ձեռակերտ ու համադրութիւն արքաներու եւ իշխաններու, քիւրեղացումն ու մարմնացումն են մեր ժողովուրդի հոռիկու գգայնութեան, այն անդիմադրելի սլացքին, որով ցեղի մը հոգին այսպէս ինքզինքը կ'առարկայէ միջոցն ի վեր: Բոլոր անոնք որ կրօնական ու ազգային այս ժառանգութենէն կը խօսին, պարտաւոր են յարգել Երուսաղէմի Սրբազան հանգամանքն ու իրաւունքը, չմոռնալով որ ան գերազանցօրէն կրօնական Հաստատութիւն մըն է եւ այդ ճամբով միայն ի վիճակի է կատարելու իր դերը: Հետեւաբար աւելորդ է աղմկել արդէն իսկ իրենց գոյութեան խաբիսներէն զրկուած իրաւունքներէն, այդպիսիները չեն ըմբռներ Երուսաղէմի իրական դերը եւ ազգին ակնկալութիւնները այս Աթոռէն:

Չէ շիջած ոչ մին այն լոյսերէն՝ զորս մեր երջանիկ նախնեաց ջերմեռանդութիւնը լուցած եւ հաստատած է Ս. Տեղեաց մեր իրաւունքներուն մէջ: Մեր իրաւունքներէն չէ կորսուած ոչ մէկ թիզ հող եւ չէ խախտուած ոչ մէկ անդամ, եւ այս բոլորը շնորհիւ այն գիտակից նախանձախնդրութեան՝ զոր երբեք չէ պակսած Ս. Արոտոյ զինուորեալ Միաբանութեան:

Իսկ Պաղեստինի աղէտի օրերուն եւ վեց տարիներէ ի վեր շարունակուող այս տագնապալից շրջանին, քաղաքական եւ տնտեսական դժոյղակ բոհ ու բոհի մը անստուգութեան ընդմէջէն,

Միաբանութեան պետէն սկսեալ մինչեւ վերջին Միաբանը կատարեցին եւ կը կատարեն պարտք մը, որ ոսկի տառերով գրուած պիտի մնայ Ս. Աբոռոյ պատմութեան մէջ, երբ կրակի, արիւնի, դաւի եւ մատնութեան ամենի ալիքները գահավեժ կ'անցնէին այս սուրբ Հաստատութեան վրայէն, ծեծելով իր կողերը, գայն ընկուզելու սպառնալիքով:

Յաճախադէպ են, Ս. Տեղեաց պահպանութեան պարագային, միջարանուանական եւ քաղաքական վերիվայրումներու առիթով եղած պայքարներ, ինչպէս երէկ, այնպէս ալ այսօր, երբ անոնք յաճախ կեանքի գինով միայն կ'երաշխաւորուին: Այս պարագան շատ աւելի բացորոշ դարձաւ մանասանոյ Երուսաղէմի վերջին աղետի առիթով: (*) Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, իր Սրբազան Գահակալէն սկսեալ մինչեւ վերջին Միաբանը, անասան կեցան իրենց պարտականութեանց գիծերուն վրայ, հովանաւորելով, հիւրընկալելով, սփոփելով ու սնուցանելով վանքը ապաստանած Երուսաղէմի եւ շրջակայի բովանդակ Հայ հասարակութիւնը, մէկ կողմէն, հսկելով մեր Ս. Տեղեաց իրաւանց միւս կողմէն: Այն օրերուն, երբ կարկուտի պէս ռումբերը կը թափէին եւ հրազեններ կը ճաթէին քաղաքի վրայ, եւ երբ ոչ ոք կը համարձակէր իր թաքստոցէն դուրս ելլել իր ընտանիքին օրապահիկն իսկ հայթայթելու համար, Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Միաբանը Ս. Յարութիւն եւ Աստուածամայր կ'իջնէր, քիլոմէթրներով

ճամբայ կտրելով վտանգին մէջէն եւ ռումբերու տակ, հանապազօրեայ պաշտամունքներուն ի խնդիր, եւ Ս. Տեղեաց իրաւանց ի պաշտպանութիւն:

Պաշտպանութեան այս գործին մէջ նուազ չէ եղած նաեւ դերը մեր պատուական ժողովուրդին, որ գիտցած է միշտ իր բարեպաշտական արցունքին եւ լուսնային հետ քերել նաեւ իր արիւնը, երբ հարկը ներկայացած է: Հետեւաբար անոնք որ չեն տեսներ այս ամէնը եւ մանաւանդ չեն գիտեր արժեւորել զայն, կը մատնեն մտայնութիւն մը եւ խղճմտանք մը՝ որ դուրս կը մնայ մեր ազգային շահերու հասկացողութենէն, եւ կը դառնայ անմիտ բշխամանք մը՝ զոր որակել չենք ուզեր այս էջերուն մէջ:

Մեր յաջորդ Խմբագրականներով, մենք պիտի ջանանք, իրականութեան լոյսին մէջէն, յաջորդաբար տալ Ս. Աբոռոյ կրթական, տնտեսական եւ ժողովուրդին ի նպաստ եղած ձեռնարկներու եւ տարուած աշխատութեան արդիւնքները, անցնող քսանհինգամեակի ընթացքին, ինչպէս նաեւ տալ այս կերպով եւ այս առիթով պատասխանը բոլոր անոնց՝ որոնք սխալ անկիւնէն եւ չարամիտ դիտումներով կը փորձեն վարկաբեկել կրօնական ու ազգային այս Հաստատութիւնը, անհնարին միամտութեամբ նորէն փորձելով իրենց վրիպած արագին ընդդէմ խթանին:

«Սիոն», 1953 Նոյեմբեր- Դեկտեմբեր, էջ 289

(*) 1940-ականներու արաբա-իսրայէլեան կռիւներու մասին է ակնարկութիւնը:

Ս. Յակոբի հարաւային պատի փոսիկները կը վկայեն 1940-ական բուականներու եւ հետագայի ականներու հետքերը: